

בשנת רנ"ה (1495) פרצה שרפה בקראקא וכתוצאה ^{אוצר החכמה} פרצו פרעות נגד היהודים שנאשמו בדבר. מנהיגי הקהילה נאסרו וביניהם היו ר' יעקב פולק, משה פישלש ואשתו רחל. כתוצאה מהמשפט נגד יהודי קראקא גורשו היהודים מהעיר באותה שנה ע"י המלך יוהאן אלבערט. היהודים התישבו בקזימיר, שהיו כבר יהודים בה משנת 1335 והיתה כעיר בפני עצמה. מאז נחשבה כחלק מקראקא⁶⁶. אמנם ראינו לעיל שמשפחת פישלש קבלה רשיון מיוחד להשאר בקראקא. באותה שנה "נתנו הדוקטור (הרב) יעקב, משה פישל, ישראל מרדכי, שמואל יעקב אונגר ויהושע ישראל בן מרדכי, ערובה כי הקצבים היהודים לא ירדו לעסקי הקצבים הנוצרים ולא יסיגו הראשונים את גבול האחרונים"⁶⁷.

ביום 21 לירח יוני בשנת רס"ג (1503) נתאשרה רבנותו של מהרי"ף בתור אב"ד בקראקא מטעם המלך*⁶⁷ "ע"י רוב ידיעותיו בלמודי העברים, ובעבור זה מחויבים כל קהל עיר קראקא להיות סרים למשמעתו ולכבודו בתור אב"ד ור"מ". אולם חלק חשוב של יהודי קראקא התנגד בכלל למנוי רב ע"י המלכות ובפרט למהרי"ף מפני מעשה המיאון, ויתחסו אליו באיבה ומררו אותו. מן המבטא "מחויבים — להיות סרים למשמעתו ולכבודו" יש לראות שהיו לו מתנגדים בעלי חשיבות. גם אנטוניו מארגאריטה מספר שהקהילה נחלקה לשנים ע"י מעשה המיאון. מתקבל על הדעת שבתור אב"ד בעיר ירדפוהו מתנגדיו ויגרמו לו צרות רבות.

בשנת רס"ט (1509) הוכרח מהרי"ף לעזוב את קראקא לזמן קצר מסיבה נעלמה. המלך נתן לו אז אגרת חסות למשך שנה, ששום אדם

רצו להסכים למועמד זה "ובחרו להם רב מאנשי שלומם את הרב פרץ". מאז היו שתי קהילות בקראקא.

66 הנסיך אלכסנדר, אחי המלך יוהאן אלבערט, גרש גם הוא את יהודי ליטא באותה שנה, אבל הם חזרו שם בשנת רס"ג (1503) בשעה שלקראקא לא חזרו עד שנת תרכ"ח (1868). עיין פרופיסור בלבן במאמרו על המהרי"ף M.G.W.J.1913 p.66,67.

67 פ. ה. וועטשטיין בחוברת "לתולדות ישראל וחכמיו בפולין" ע' 9.

67* במאמר "קראקא — עיר סגולה" ב"ספר קראקא" הנ"ל עמוד 130 כותב יהודה לייב ביאלר בטעות שהמהרי"ף נתמנה אז לרב הכולל על כל פולין "עם סמכויות רחבות ביותר — — בכוחו של מינוי זה שלט ר' יעקב פולאק שלטון יחיד וקבע

לא יוכל להרע לו או לשפטו ולהענישו, רק המלך לבדו יוכל לשפטו. מכתב זה עזר לו לחזור לקראקא⁶⁸, אבל שוב לא תפס משרת רב אלא התמסר להרביץ תורה בישיבתו שנתפרסמה בכל רחבי הארץ ותלמידים למאות נהרו אליה. עכשיו מצא מנוחת הנפש להתמסר בכל מרצו להקים תלמידים אשר ימשיכו את דרך למודו ויפיצו את למוד התורה בכל ארץ פולין ומחוצה לה. בקיאותו העצומה וחריפותו המופלאה הקנו לו שם כאחד הגאונים הגדולים בדורו ותלמידים רבים נמשכו אליו להנות מתורתו ומדרך למודו. בין תלמידיו הגדולים היו הגאונים ר' שלום שכנא מלובלין, חותנו ורבו של הרמ"א⁶⁹; ר' מענדל פראנק מפוזנא, ר' יונה ב"ר קלמן, ר' יצחק קלויבר⁷⁰ ומהר"ם מפאדובה⁷¹. את גדלו של המהרי"ף בתורה והשפעתו העצומה על תלמידיו ותלמידי תלמידיו יש לראות מהיחס של כבוד והערצה⁷² שמביעים גאוני הדור הבא אחריו כשמזכירים אותו. המהרש"ל כותב עליו: "גדול בדורו מהר"ר פולק ז"ל"⁷². הרמ"א כותב: "המאור הגדול מ' יעקב פולק"⁷³. במכתב של אחד מגדולי אשכנז של אותו הדור כתוב: אם יעמוד משה ושמואל ע"ה או גדול הדור ה"ה כמהר"ר יאקב פולק ז"ל שהיה יחיד בעולם לא נשא לבו להרים יד לשונו לנגוע ולפגוע בכבוד האלופים והקהילות היושבים בשבת תחכמוני בוועד נקהלים כמעט מכל שטח אשכנז⁷⁴. ר' דוד גנו,

מנהגי פולין בבית הכנסת ובחיי הקהלה, דבר שיוצאי צ'כיה לא היו מרוצים ממנו".

68 פרופיסור בלבן במאמרו הנ"ל ע' 202.

69 "ומגדולי תלמידי מהר"ר פולק הנזכר היה מ"ו מהר"ר שכנא ז"ל אשר כל גדולי הארץ הזאת הם תלמידיו", הרמ"א בהגהותיו למאמר ד' מפרק י"ח מספר "יסוד עולם" שחוברו אל ספר היוחסין.

70 אבי אמו של המהרש"ל.

71 וועטשטיין ב"השלח" כרך ה' ע' 541. ובענין שהמהר"ם מפאדובה אינו מזכיר אף פעם שהיה תלמידו של המהרי"ף עיין מאמרי ב"הדרום" כרך כ"ח ע' 160 וביחוד הערות 8, 9.

72 בשו"ת שלו סימן מ"ח.

73 בהגהותיו הנזכרות בהערה 69.

74 על מכתב זה תחום "הזקן ולא קנה חכמה הק' אליעזר טריו"ש החותם בשם כל בני הישיבה מק' ורנקבורט יצ"ו ושמו בתוכ". המכתב נשלח אל מהר"ר יצחק

תלמידו של הרמ"א, מדגיש: "ר' יעקב פולק, הוא הרב הגדול אשר שמעו יצא מסוף העולם ועד סופו"⁷⁵. אפילו מתנגדיו הכתירוהו בכינויים "הצבי ישראל ראש גולת אריאל, הגאון כמהר"ר יעקב פולק"⁷⁶.

פ. ה. וועטשטיין מעריך יפה את חשיבותו של המהרי"ף להתפשטות למוד התורה בפולין במלים אלה: "והרב יעקב פולק — — נתעלה בפולין בכלל ובקראקא בפרט כמלאך אלוקים, והתורה שעמדה אז בפולין בשפל המדרגה, עלתה על ידו למעלה רמה, כי הוא הרביץ תורה והעמיד תלמידים רבים, ויבקע כשחר אור התלמוד וחם קרן הפלפול והחריפות לרגלו, ובלמוד החדוד והחלוקים שהביא עמו מגירנברג לפראג ומשם לקראקא עזר הרבה להתפשטות והשתלשלות התלמוד למדרגתו הרמה בארץ פולין"⁷⁷.

בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של הריב והסכסוך עם הר"ר אברהם בנו של מהר"י מינץ, המכונה ראבי"ה⁷⁸. כעשרים ושש שנים לאחר מעשה המיאון התפתחה מחלוקת חריפה בין שני גדולים אלו, וקבוצות גדולות וחשובות של רבנים עמדו לימין כל אחד מהם. סלע המחלוקת היה אם אפשר להכריח אדם אלים ובעל השפעה בעירו לצאת ולדון לפני בית-דין ממוצע לשני הבעלי-דינים בעיר אחרת. פרטי הסכסוך שגרם למחלוקת ההיסטורית נמצאים בקובץ שו"ת בין החכמים של שני הצדדים. למרות זאת טעו חוקרים רבים בהם. נשתדל לתת בזה, בקיצור נמרץ, את הפרטים החשובים של הסכסוך⁷⁹. שני יהודים עשירים באיטליא, עמנואל בן נח רפאל די נורצי מפירארא ואברהם בן יעקב די פינצי מבולונא, היו שותפים במסחר. הם היו גם מקושרים בקשרי

סג"ל (הרב דגינצבורג) בכ"ט לספירה בשנת שכ"ד. עיין ספר "תולדות משפחות גינצבורג" לד. מגיד ע' 127-129.

75 "צמח דוד" ח"א שנת ר"ץ.

76 תשובת הר"ר עזריאל דייאנה שבה מתנגד לפסק החרם של המהרי"ף על הראבי"ה מינץ. עיין סו"ס "דעת קדושים" בחוברת "פסק החרם" עמוד 26.

77 "אוצר ישראל" ערך ר' יעקב פולק.

78 ר"ת ר' אברהם בן יהודה הלוי.

79 את רוב הפרטים שאבתי מתוך מאמרו הממצה של פרופיסור אלכסנדר מרכס הנוכח לעיל בהערה 13.

התחתנות "שהיו ביניהם ב' קרובות בן לבת ובת לבן". האחרון הפסיד כספים רבים בעסקיו הפרטיים, ורעיו האשימו את שותפו שהוא אחראי לזה, בהדגישם שהוא גרם באופן ישר או בלתי ישר להפסד של חמשת אלפים פלורין זהב, שהיה סכום עצום בימים ההם. כהוספה לזאת החזיק די נורצי שתי אבנים יקרות ששותפו הפקיד אצלו כדי למכרם בוויניציאה. בעד אבנים אלה שלם הנפקד לבסוף סכום ידוע ע"פ רב עירו, וידידיו הדגישו שזה מראה על טוב-לבו ותשוקתו לשלום, כי אע"פ שהיו אז דיונים ביניהם שלם את חובותיו הצודקים.

אבל הסכסוך בענין האבנים היקרות היה רק צדדי ובלתי חשוב בערך. עיקר סלע המחלוקת היה בזה שדי פינצי חפץ למכור את חלקו בשותפותם, כדי לשלם לבעלי חובותיו. הוא מינה סרסור⁸⁰ והלה התקשר עם שמואל די פיסא גיסו של די נורצי, שהיה מעונין מאד בקניית החלק. לאחר ששני הגיסים נפגשו משך די פיסא את ידיו מן הענין, בהכריזו כי גיסו מתנגד לקנייתו את חלק שותפו. אז הוכרח די פינצי למכור את חלקו לשותפו ע"פ התנאים שלו, כי בא לידי הכרה שלא יוכל למכרו לשום אדם אחר. שערו שדי נורצי שלם לו רק החלק הששי משווי המסחר.

אך לפני שדי פינצי נסע לגמור את המכירה העמיד עדים בבולונא וכתב שטר מודעא בפניהם שהוא מוכר את חלקו מתוך הכרח ולכן כל המודעות שימסור אח"כ בשעת המכירה תהיינה בטלות, והוא מקוה לתבוע את שותפו לדין בזמן המוכשר לכך בעתיד. מסירת מודעה זו נעשתה ביום ראשון ט"ו אדר רס"ז (2.28.1507). כעבור כאחת עשרה וחצי שנים הובא שטר מודעא זה לפני בי"ד והחתימות נתאשרו לפניהם. הם עשו העתקה ממנו בכ"ה מנחם-אב רע"ח (8.3.1518). הר"ר אברהם ב"ר משה הכהן אב"ד בולונא, השתדל אז במשך שלשה חדשים לתווך בין היריבים אבל ללא תוצאות. ביום הראשון, ר"ח אלול הופיע די פינצי לפני הבי"ד של בולונא ובקש רשות להביא עדויותיו נגד די נורצי. הוחלט לשלח הזמנה אל הנתבע לבא או לשלח בא-כח במשך ג' ימים כדי לגבות את העדות בנוכחותם.

בבוא שליח בי"ד זה למלא שליחותו בפירארא לא מצא את די

נורצי בחנותו, אבל בנו שנמצא שם ביישו וגם איים עליו בהתקפה פיזית. אז פנה השליח אל רב העיר, הר"ר דוד פיצגיטון, ובקשו שיתערב בענין. במעמד השליח בא נער והזמין את הרב לבא מיד אל די נורצי. הרב סרב לקחת את ההזמנה ולמסרה לדי נורצי, ואפילו איים על השליח שאם יבא עוד הפעם בענין זה דבר "בלתי נעים" יקרה לו. הרב זרק את ההזמנה על יד האש ואמר שישרפנה. בדרך חזרתו פגש השליח את ר' מנחם מפאסו, מורו הפרטי של די נורצי, והלה אמר לו שמפני שמביא מכתבים כאלו עומד הוא בסכנת שבירת כל עצמותיו. השליח חזר לבולונא בשלישי לאלול (אוגוסט 10) וספר לבי"ד כל מה שקרה לו.

ביום ו' אלול הורשה די פינצי להציע טענותיו לפני הבי"ד והוא הביא חמשה עדים להראות את אלמותו של די נורצי בפירארא ואי אפשרותו לדון עמו בעיר זו. כולם הסכימו שהוא רודה על כל העדה ומנהיגיה ביד חזקה, ולא כל פעם משלם את חובותיו. הם השתמשו בבטוי עוקצני "מל ולא פרע". ביום י"א תשרי פרט די פינצי את טענותיו ע"י סרסורו וביה"ד החליט שהתובע זכאי לדרוש לשנות את העיר ששם יעמדו למשפט לפני בי"ד השווה לשניהם. די פינצי פנה עכשיו לרבני ויניציאה וערים אחרות לתמוך בפסק זה. ראב"ד ור"מ דויניציאה, הגמ"ר ברוך בנדיט ב"ר אליעזר אקסלרד, וחבריו הסכימו שהנדונים ילכו לבי"ד שוה מחוץ לממשלתו של הדוכוס מפירארא. הר"ר ליאון ב"ר שלמה די מונטיריאל, ידיד ותיק של די נורצי, יעצו להשמע לפסק הרבנים במשך חמשה עשר יום. לאחר חדשים וחצי הוא מבקשו פעם שנית להסכים לבי"ד שוה מחוץ לפירארא, כי זאת היא הדרך היחידה שינצל מחרם ונדוי. גם הרבנים ר' ישראל ב"ר יחיאל איסרליין מרומא ור' יחיאל ב"ר עזריאל טראבאטא מפאסו מסכימים לדעה זו. נמצא איפוא שתשעה רבנים פסקו לטובת די פינצי.

אבל רבה של פירארא, הר"ר דוד ב"ר אליעזר הלוי פיצגיטון, מגן בעוז על די נורצי. לאחר שמשתדל לפרוך את טענות מתנגדיו וגם מוסיף טענות חדשות משלו הוא מדגיש, שדי נורצי נכנע ללחצו והסכים להביא את הסכסוך לפני שלשת רבני מאנטובה, הר"ר ליווא, הר"ר אברהם מינץ (ראבי"ה) והרב ד. הוא מסיים בדין "אדרבה", ז.א. שכל מי שיאמר שדי נורצי הוא בנדוי יהא הוא עצמו בנדוי.

בתשובה אחת מקובץ התשובות שלנו נאמר בתור השערה שרבני

מאנטובה כבר הביעו דעותיהם בענין הסכסוך, ונראה שהיא השערה נכונה. כי למרות הצהרתו של רבה של פירארא שדי נורצי הסכים להביא את הסכסוך לפני רבני מאנטובה לא יצא הדבר לפועל. מכל מקום אנו מוצאים שהראבי"ה הנ"ל נכנס בעובי הקורה ויוצא בגלוי להגן על די נורצי, מה שכנראה עשה לפני כן בנסתר. הוא מכריז שלפני תשע שנים בלה חמשה עשר חדשים בפירארא וגם אכל על שלחנו של די נורצי כחדשיים ולמד להכיר אותו היטב. כתוצאה הוא מודיע שאין בכוחו של די נורצי להטיל פחד על שום אחד בעירו וגם הוא בעל מדות טובות. הוא מתאר את די נורצי כירא ד' ומדגיש שאילו הרבנים האחרים הכירוהו מקרוב כמוהו היו מבקשים מחילתו על שלחינם חשדוהו. אל מתנגדיו הרבנים מדבר ראבי"ה בביטויים קשים ודוקרים, ורק את האב"ד ור"מ דויניציאה, הזקן הגמ"ר בנדיט אקסלרד, הוא מכבד מאד ויועצו למשוך ידו מריב שאינו צודק, שבדאי יביא תוצאות בלתי נעימות לשני הצדדים. הוא מביע דעתו לא רק בענין השאלה אם לשנות את מקום השיפוט, אלא גם מדגיש שדי נורצי צודק בנוגע לסכסוך עצמו. לבסוף הוא מכחיש את הקול שנתפשט שהוא ורבה של פירארא מונעים מדי נורצי שיקבל עליו את פסק הדין של הרבים.

בתשובתו של הרב בנדיט לראבי"ה הוא מדגיש שאביו הגמ"ר יהודה מינץ הכריח שני אחים תקיפים בשם הורוביץ מפראג לצאת מעירם לדון והם נשמעו לפסק זה אע"פ שהיתה אז סכנה לצאת מהעיר. מהר"י הוציא פסק זה מבלי לראות את האחים ומבלי לשמוע את טענותיהם. א"כ בי"ד דויניציה סומך על פסקו של מהר"י מינץ ואין לבן להתנגד לזה⁸¹. הרב בנדיט מכריז: "רואה אני שכל כונתך לאמת השקר". על זה שמתגאה הראבי"ה שמה שהוא כותב הוא סולת נקיה וראוי לסמוך עליו עונה הרב בנדיט, שאביו מהר"י מינץ אף פעם לא כתב בלשון גאה כזו, וממשיך: "יספיק התפארות כזה למהר"ר יעקב

81 במקרה דומה פסק ראבי"ה שישעיה הורוביץ יישמע לחובעו לדון ויצא מחוץ לפראג מפני אלמותו. דין שני בענין הפרנס אייזיק רפאל די פיסא מכולונא פסק ראבי"ה בהסכמת הרב ליווא מפירארא, שעליו לצאת מעירו לדון לפני בי"ד שוה בעיר אחרת. לאחר זמן כשהתפתח הריב בענין די נורצי נדפסו שתי תשובות אלו בכותרת: "פסק הגאון מהר"ר ליווא סג"ל י"ץ ומהר"ר אברהם מינץ י"ץ המסכימים להשיא עשיר ופרנס מעירו, והגם כי מהר"א מינץ הנזכר נהפך לאיש אחר לע"ע לסתור דבריו הראשונים".

פולאק אשר יש לו לב כפתח של אולם להתפאר כל כך⁸². הר"ר אברהם הכהן אב"ד דבולונא כותב גם הוא לראבי"ה ונוזף בו על שהביע דעתו בענין המשפט עצמו, ששום אחד מן הרבנים לא נגע בו. אח"כ הוא מדגיש: "וכי בבזויים אתה תחפוץ לנצח נגד הדין — — והגזומים והבזיונות אינם מנהג חכמים אך מנהג בעלי הסכינים".

כדי שלא לבטל זמן בהעתקת התשובות משני הצדדים צוו רבני ויניציה להדפיסן בקובץ מיוחד⁸³, וכל חכם יוכל להביע דעתו ע"פ החומר הזה שישלח אליו. בהיות המהרי"ף אחד מגדולי החכמים בדורו, כפי שראינו לעיל את דברי ההערצה של הרב בנדיט אב"ד דויניציאה, קבל גם הוא טופס השו"ת בבקשה שיחווה את דעתו בענין. בתשובתו הכתובה בלשון חריפה ועוקצת מתקיף את הראבי"ה כראש המתנגדים לפסקם של רבים ואף מחרימו⁸⁴. המהרי"ף מתחיל את תשובתו בפירוט שמות תשעת רבני איטליה החולקים על ראבי"ה וממשיך: "כל אלה חברו אל עמק שוה — — והנם יצאו בחרבם ובקשתם לקראת איש מוחזק אלם מפחיד ומבהיל המכונה עמנואל איש פירירה, והוא עומד על כולתו בגבולו ומבעית בני עיר דירתו בגדולת עשרו ואין כמותו, ובעל דינו הטוען הנכבד הח"ר אברהם רפאל יצ"ו איש בולונייה מרעיש בקול אדיר וחזק על עמנואל הנטען אשר העביר עליו את הדרך בעושיק וברוצץ — — והשופטים המומחים הללו אשר הכריחו בגזירת ב"ד הגדול את עמנואל והכוהו בחרמ"ה לדון עם בעל דינו הטוען עליו הנ"ל בפני ב"ד ממוצע לשניהם חוץ לגבול מושבו, והעצימו והגדילו החכמים המכריחים ההם עד מאד בטעמים ונמוקים מתוקים — — ואלה

82 כמו כן הוא מבקרו על זה שקורא את יריביו "שועלים קטנים", הלא ביניהם נמצא הרב ישראל ב"ר יחיאל איסרליין, שנשמך מאביו בעת מחלתו האחרונה וגם הר"ר משה נאבארא תלמידו של אביו "שהתגאה בו בכתובים". ר' אברהם הכהן אב"ד דבולונא מתמרמר: "כל ישראל הנם בעיניך כקליפת השום וכל הרבנים אתה מחשב לקטלא קני באגמי וכעשב השדה, ולמוכיח בשער קמת".

83 נדפס בויניציה שע"ט. חופס בלתי שלם נקנה ע"י ר' דוד אופנהיים מהסופר זגוויל מעיר ווירמישא ונמצא בספריית בודליאן. חופס שלם נמצא בספריית שכטר בניו-יורק.

84 לעיל ראינו במעשה המיאון שהמהרי"ף בעצמו לא נכנע לפסקם של רבים נגד הכרעתו ואף לא שת לבו לחרם שהוטל עליו.

המשפטים והחוקים בתוך אגודת יריעותיהם נחקקים בלתי דחוקים —
 — איך יוצדק הנזק והנפסד והנרעד והנבהל הטוען הר' אברהם בדינו
 נגד מזיקו ומבהילו — — ויש להרחיב בענין דין הברור הלזה
 במאמרים מרובים ועצומים אך העת כבשתני ורהיטת הציר הנושא
 היריעות השיגתני להשיב ידי לאחור, אך החכמים הגדולים ראשי ב"ד
 יפה דנו ויפה חייבו ויפה גזרו בנח"ש הקדמוני על עמנואל האלם"85.

אחר בירור הדין עובר מהרי"ף לדבר אל רבה של פירארא ומבקשו
 להסתלק מן הסכסוך הזה: "וא"כ הדיין המומחה מה"ר דוד יצ"ו ראש
 ב"ד פירירה פשוט וקשוט וברור הוא שתמיד נצרך ונהנה מבית עמנואל
 יתחת ממשלתו, ומן הראוי לכל ירא ה' וחכם ומשכיל כמוהו למשוך
 ילמנוע מן דין הנותן חתתו בעירו ההוא מאחר שכל ימי שנה הוכרח
 להנות מטובו וממשלתו — — וכ"ש בהכרת פני העשיר המשתרר
 והמתנשא באלמותו בגבולו עמנואל שנסתתמו טענות זכיותיו של הח"ר
 אברהם כנגדו. ומושכל ראשון הוא לדעתי אשר הדיין המופלא מהר"ר
 דוד י"ץ ראש ב"ד פירירא ימנע ויחשוך מן הדין ויודה על האמת והדין
 ויסכים לדעתנו"86.

פה מזדהה מהרי"ף עם רבני איטליה ומכריז: "אף אני אהיה
 מחובר ומשותף לגזירתם. וגזירתם באלה הדברים היא גזרתי וכחם כחי
 וידם ידי, והמה המרובים והעצומים והמופלאים מן המעוטים המתנגדים,
 ודברי אלקים חיים הם ודעתם דעת עליונים. ודעת ה"ה מהר"ר דוד
 יצ"ו ראש ב"ד עיר האלם ההוא המתנגד בטלה ומבוטלת — — ואונסו
 הצילו מגזירת החכמים הנפלאים ההם עד היום הלזה, אך מאז והלאה
 ישמוט ידו פן יכוה".

לבסוף פונה מהרי"ף אל ראבי"ה ומכלה בו את חצי לשונו
 השנונים. אפשר לראות שההתמרמרות על הראבי"ה היתה גדולה
 והדברים כנגדו נאמרו בעידנא דריתחא: "ואני נמשך עמהם באלה
 המשפטים והתורות בגזירות ובאלות ובקללות ובארורות ובחרמות על
 אברהם העזרי המלעיב במלאכי אלקים והמתעתע בנביאיו ובחכמיו

85 פסק החרם של מהרי"ף נדפס בסוף ספר "דעת קדושים" פטרבורג תרנ"ז, עמודים
 17-5.

המחרף והמגדף והדורש דרשות של דופי — — ולאיש אשר אלה לו אנכי הריתי עמל וכעס, היתפאר חלש ההרכבה רפה המזג חסר לב כמוהו על אלה החכמים הגבורים החוצבים זכרו טרם היותו לתלמיד קטן — — ואף אני אוסיף על אלה ואהיה סניף למנין האלופים הגבורים המבוארים כבר במספר עשרה להוריד עדיו מעליו לנדותו שלא יקראוהו עוד בני אדם בשם מהר"ר רק אברהם מנאץ ולא יתנהגו בו שום תורת מהררי"ם, ויבדל מעל אהלי החכמים והתלמידים בהבדל מוחלט — — והנה המתנגדים המועטים נלכדו עם האלם המנודה והמוחרם ההוא — — ואף רוב החברים והתלמידים הרבים הם ותלמידיהם ותלמידי אשר טפחנום וגדלנום בחקינו ואף הם מסכימים לדעתם ולדעתי — — ואפשר סמך — — על הרגל קריאת שמו בפי ההמונים הגסים הנקרא אברהם מינץ — — וטעות גדולה טעו בינו ובין אביו הגאון מהרר"י מינץ ס"ל ז"ל*⁸⁶ — — ושפלות מעלתו והעדר חכמתו לא נזכרה במנין התלמידים הקטנים וכ"ש במספר התלמידים הגדולים לא נספר ולא נשער — — ויד אביו הגאון ז"ל נגע בו וסמכו בסמרטוטי בגזירותיו לקרא לו בשם כינוי מהרר"ה, והנו קם תחת אביו ז"ל במקל רצוץ וכרצועה קרועה לרדות בעם הגדול ממנו — — אך אני מכיר שפלות חכמתו וסכלות תלמודו — — אני והם מעידים שאינו ראוי וחשוב לקרא לו בשם בחור חשוב, הלא כהוי אור עיניו מביט ורואה איך חקקו שמו החכמים הגדולים והגאונים זצ"ל בכתביהם וקראוהו אברהם סתם בלתי שם בחור ובלתי י"ץ, כאחד מן המנודים לשמים ולבריות. מצורף לזאת אשר הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל המסיר גזירתו הנחש ביד שאר אלופים וגדולים שהיו במדינות מושבו לנגוע בו ולהשליך עליו גזירתם⁸⁷ — — ובקרב הכתיבות ביריעותיהם הארתי ובחנתי וזקקתי שהוכרחו החביבים והתלמידים ובני אדם יבדילוהו וירחיקוהו בכל תורת המנודה מפי החכמים שוכני חיי העולם הבא".

*⁸⁶ מהררי"ף מכבד פה את מהר"י מינץ למרות זאת שהאחרון הסכים לחרם עליו, כפי שראינו לעיל.

⁸⁷ פה יש לראות שפגע ראבי"ה בכבודו של מהר"י מרגליות וכן הר"ר אייזיק מרגליות החותם בסוף תשובה זו ומסכים לפסק החרם מדגיש "וכדי לתבוע עלבון א"א אור ישראל וקדושו הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל". להלן בתשובתו של הר"ר יודא ליווא מפירארא המתנגד לפסק החרם, משתדל לבאר שאין להאשים את הראבי"ה כשביל מאורע זה. ועיין ג"כ הערה 91.

"לכן אני קורא הקריאה הזאת לכל משמשי תלמוד ואף אני מטיל ארס נחש יעקב על כל תלמידי ותלמידי תלמידי, הן תופסי ישיבה הן רבני עם, הן חברים הן תלמידים, לצאת בחרבם השנון נגד המחלוקת שאינה לשם שמים כמחלוקת קרח ועדתו לבטל דברי המועטים בהתנגדותם מול דברי המרובים אשר גדולים מהמה בחכמה ובמנין ובמצוות"⁸⁸.

בסוף התשובה באות שתי חתימות לאשר שההעתקה היא נכונה: "הועתק אות באות נאום שמואל ב"ר פנחס הלוי ז"ל ונאום משה ב"ר אפרים שלי"ט המכונה וישל"⁸⁹.

אחר האשור באה הסכמה לכל הנאמר בתשובת מהרי"ף מאת הר"ר אייזיק בהר"ר יעקב מרגלית אב"ד דפראג. הוא מדגיש שבא גם לתבוע את עלבון אביו מהמנוחה. על חתימת הר"ר אייזיק מרגלית מעיד משה ב"ר אליעזר יפה שהכירה היטב. אחריו חותם המעתיק שמואל ב"ר פנחס הלוי ז"ל. ובסוף באה הסכמה לדברי הר"ר (יעקב?) אייזיק מרגלית מאת תלמידו ר' ישראל ברוך ב"ר יוסף ז"ל. ופה ג"כ נאמר: "חתימת ידי ה"ה ברוך יצ"ו אמת היא ונכרת לי, נאם משה ב"ר אליעזר יפה ז"ל".

אחר תשובתו של מהרי"ף באים שני פסקים לבטל את פסק החרם. הראשונה⁹⁰ נכתבה ע"י הר"ר יודא ליווא מפירארא, דודה של אשת הראב"ה. מעניין, שבעצם הדין הסכים בתשובה אחרת עם רוב הרבנים שיש לכוף את עמנואל די נורצי לצאת לדון מחוץ לעירו*⁹⁰. בתשובה זו דן הר"ר יודא רק בשאלת החרם ומסיק שאין לו יסוד להסמך עליו ולכן הוא בטל ומבוטל: "באתי ללחום מלחמתה של תורה לכבוד ה' יתברך בחבורת חבירי יצ"ו, בראותי שמהר"ר יעקב פולק חרף וגדף הגאון

88 שם ע' 12, 15, 16.

89 מהרי"ף היה דודו של ר' משה פישל זה. ישנם חכמים שטעו לחשוב שר' משה פישל חתם כהסכמה על גוף פסק החרם.

90 שם עמודים 18-25.

*90 בספר "פחד יצחק" שנביא להלן כתוב שהר"י ליווא הסכים לפסק זה. ועיין לעיל הערה 81.

מהר"ר אברהם מינץ סג"ל יצ"ו, והפליג לדבר ונדה והחרים מהר"ר אברהם יצ"ו הנ"ל. אומר אני שאין ממש בדבריו ונידויו ודבריו בטלים ומבוטלים — — ראשונה בהיות שמפורסם שמהר"ר יעקב הנ"ל הוא שונאו של מהר"ר אברהם הנ"ל — וכיון לנקום ולהכניע שונאו, גם הוא משתכר בעשותו נחת רוח ליצרו — — אכן בשנאה מרובה כנדון דיין פשיטא דפסול לדון — — פשיטא שאין ממש בנדויו".

"ואם לחשך אדם לומר אחרי כי הנני מחשיב חרם לדין כאמור, א"כ איך נכנסתי לכתוב בדרוש הנ"ל דהא פסילנא לדין למהרר"א הגאון מינץ יצ"ו הנ"ל בהיות כי אשתו הרבנית מב"ת היא בת אחותי ז"ל, וכן שאל אותי בני הגדול מהר"ר יוסף ס"ל יצ"ו. אכן אם משום הא לא אריא מכמה טעמים, חדא שלא באתי כי אם לכתב שאין כאן צד שיחול החרם — — ויתר על זה כי לא נכנסתי לבדי כ"א עם חברי יצ"ו — — ות"ל חברתינו יותר מג' הם".

"ואחזור לשורש הדין, שנית ראוי לראות במה חטא מהר"א מינץ יצ"ו שהיה ראוי לנדותו ח"ו. אם במה שחלק על מה שכתבו הגאונים נגד כמר עמנואל ובטל גזירתם, משום זה אין כאן לא חטא ולא עון ולא פשע כפי מה שכתבו מהר"א וחביריו יצ"ו. כן היה נראה להם שכן הדין והיה הסכמתם שהרוב יסכימו עמהם — — היה להם לבטל שלא יחול החרם עד שיחלבן עם מי הדין כאשר כתב מהר"ר פיצגיטין ס"ל יצ"ו. גם מהר"א ס"ל יצ"ו וחד דעימיה כתבו גם הם בנוסח זה שלא יחול החרם או הנידוי עד שיבורר, ואם לא היו משיגין שהרוב יסכימו לדעתם אחרי ישמעו דבריהם אפשר שהיו חוזרים מדבריהם. וכי ראוי היה למהרר"א מינץ יצ"ו וחבורתו להיותם נביאים שקצת מרבני אשכנז יצ"ו יסכימו עם רבני מתנגדי כמר עמנואל טרם ישמעו גם דברי מהר"א מינץ יצ"ו וחביריו ונימוקיהם. הלא יש גם אחרים שהסכימו עמהם ועוד ידם נטויה להשיג הסכמות אחרות אם יעלה להם, ולא למהרר"י פולק יצ"ו למהר לנדותו — — ועל כן היה ראוי לו למהרר"י פולק להזהיר טרם היה מעניש כי אין עונשים אלא א"כ מזהירין — —".

"ואי משום כבודו של הזקן הגאון מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל⁹, גם

בוזה היה ראוי למהרר"י פולק יצ"ו לידע ולהבין מעשה שהיה איך היה, בהיות כי הייתי במעמד אכתוב הידוע לי מזה שבשנת רס"ט (1509) נתקבצו כל לומדי תורה נמצאו בעת ההיא בגלילות אלו עכ"ל (אולי צ"ל עפ"י — — א.ז.) כתבים מרבינו הגאון כהרר"י מינץ ז"ל ס"ל, ואני נמצאתי עם האחרים וכן התחיל לדבר רבינו הגאון מהרר"י מינץ ז"ל ואמר בקיצור שכל מה שכתב בנו מהרר"א יצ"ו בעסק מהרר"י מרגלית ז"ל היה בצוויו ובגזירתו, והרחיב והחרים ולנדות כל מי שגזר על בנו מהרר"א יצ"ו הנ"ל. וכן נכתב ונחתם דברי הגאון הנ"ל, ועדיין מה שנכתב ונחתם בעת ההיא בנמצא. א"כ אין כאן לא חטא ולא פשע על מהרר"א יצ"ו בדבר הזה. ומ"מ התחיל מהרר"א מינץ יצ"ו לדבר במעמד כל החבורה הקדושה ואמר שאין ידוע לו שום צד חטא או פשע לא בדבור ולא בכתב כלל, והזכיר גם דברי אביו רבינו הגאון ז"ל הנ"ל. מ"מ לרוחא דמילתא ביקש מחילה מן מהרר"ר יעקב מרגלית ז"ל הנ"ל כפי שהדין נותן, ובאנו לכלל ויכוח בעת ההיא אם יספיק המחילה במקום ההוא הגם אם יהיה ח"ו עון — — א"כ הגם אם הוה כאן שום דבר עון שחטא מהרר"א מינץ יצ"ו נגד הגאון מהרר"י מרגלית ז"ל כאשר אינו כאמור, היה מספיק מה שעשה — — כ"ש שאין כאן נדוי. גם בעת ההיא כתבתי לגאוני עולם אשר היו בארץ אשכנז אשר עלה ברוחם ללחום מלחמת הגאון מהרר"י מרגלית ז"ל הנ"ל ולדעת נתיישרה דעתם במכתבי כאשר לא כתבו דבר אחר מאז. גם תמיד עמד מהרר"א מינץ יצ"ו הנ"ל וצווח היותו מוכן ומזומן להיות ציית דינא ולעמוד עמו (עם מהרי"ף — — א.ז.) לדין אפילו בארצו, וא"כ פשיטא שאין כאן מקום לחול הנדוי".

לבסוף מסיים הר"ר ליווא שברצונו שמהרר"א מינץ "ירד לדין לפני מורה או מורים השוים" עם מהרי"ף וכל יתר הרבנים החולקים עליו "והדין יקוב את ההר, וכל אחד מהם יקבל עליו דינו". אחר חתימתו באה הערה זו: "אשר כתב כל הנ"ל אך בתנאי שיסכימו עמי גם שאר חברי יצ"ו"⁹².

ששלח אליו. הר"ר יעקב מרגליות כעס מאד על הרב הצעיר ואמר שראוי לנדותו על זה. מהרר"י מינץ כעס על עמדתו של מהר"י מרגליות. יכול להיות שמעשה זה גרם את המרירות ביניהם. עיין ד"ר א. מרכס and Folklore P. 123 Jewish History.

הר"ר עזריאל ב"ר שלמה דאיינה עמד גם הוא להגן על כבודו של הראב"ה ובתשובה ארוכה*⁹² הוא חוזר על אותן הנקודות שהדגיש חברו הר"ר ליווא. אמנם הוא מתיחס אל המהרי"ף ביתר כבוד ומכנהו בתארים חשובים: "הנה זה ימים מה עיני ראתה את כל החרדה אשר החריד הצבי ישראל ראש גולת אריאל הגאון כמהר"ר יעקב פולק יזי"א על הגאון כמהר"ר אברהם מינץ יזי"א — — ולא ידעתי על מה ועל מה — — למה קלל ונדה ביזה וגינה, ובה חזיתי ואבינה כי תחת שלש רגז כבודו לפי דברי אגרתו — — נראה לעניות דעתי כי יש ד' נותני טעם שלא יחול הנדוי ההוא ח"ו מהאשל הגדול כמהר"ר יעקב פולק יצ"ו על האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו, לא כלו ולא מקצתו ואיש איש כברכתו יברך אותו — — האמנם מי יאמר שיהיה האלוף כמהר"ר אברהם בר נדוי ח"ו משום הוראתו זאת, כ"ש בר כ"ש מחרופים וגדופים אשר נכתבו עליו אשר כל שומעם תצלנה שתי אזניו, וילט באדרתו פניו — — כי גם האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו כתב בפסקו מנדון דידן שאם היה כמר עמנואל יצ"ו אלם כמו שכותבים עליו הרבנים, כי גם הוא היה בא אחריהם למלאת דבריהם להוציאו מעירו כדי לשבר מלחעות עול ולהציל עשוק מיד עושקו, כי גם לו לבב כמוהם ולהציג בשער משפט ולהציל עני ואביון מגוזלו. האמנם בהיות כי הוא היה מכיר ויודע כמר עמנואל יצ"ו לא היה נראה לו שיהיה לו דין אלם, כי ראה תמיד דורך מעגל תמימים בעל הבית ישר וטוב הולך צדקות ודובר מישרים. ואם הרבנים כתבו עליו סטנה על פי השמועה כי הוא אלם, הנה האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו דן אותו על פי הראיה אשר הכירו וידעו, ואין לו לדיין אלא מה שענינו רואות. ובאולי אם האלופים הרבנים היו יודעים ומכירים אותו כמוהו ורואים הנהגתו ונתיבתו לא הרחיבו עליו פיהם כאשר עשו לחרפו ולגדפו וכדי בזיון וקצף בלחומו"⁹³.

92 בקובץ התשובות שבאוסף דוד קופמן הנמצא בספריית האקדמיה למדעים בבדפסט נמצאת תשובת הרב בנדיט ראב"ד ור"מ בויניציאה ובה מפריך ומבטל את כל טענותיו של הרב ליווא בתשובה זו.

*92 בסו"ס "דעת קדושים" הנ"ל, ע' 26-36.

93 על טענה זו עונה הר"ר אברהם מבולונא: "צעקת עשירים נגדו לעמוד על דם רעהו — — בפי כל מרגלא עתה כי בעצתו ובסיבתו לקו עשירים רבים. גם

"וגם לא נשאו ונתנו הרבנים המתנגדים עם האלוף מהר"ר אברהם רק זה בא מצפוננו וזה בא מדרומו — — אי ככה נוכל לומר בזה חולק על הרבים, וכי היה האלוף מהר"ר אברהם נביא או חוזה, או שפוררת היתה לו להסתכל ולהביט בסוף התחומים אם יכתב איש רב או חבר מהודו או מכוש נגד סברתו. ואם אחד לאחד נלקטו הרבנים המתנגדים לאלוף כמהר"ר אברהם מאשכנז וריפת ותוגרמא אחר שפסק האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו, הכי נאמר כי יקרא חולק על הרבים למפרע. כל זה פליאה נשגבה בעיני לא אוכל לה — — השלישית, כי האלוף כמהר"ר אברהם יצ"ו, לפי אשר הוגד לי מרבים ונכבדים, שלח לאמר לאשל הגדול כמהר"ר יעקב יצ"ו קודם שכתב האגרת הזאת מנדויים וחרמים ח"ו, שאם יש לו עליו דין ודברים שהוא נכון ומזומן לעמוד לדין עמו לפני שרי תורה ושופטי ארץ בכל מקום אשר יחפוץ לברר דינם עמו ולעשות ככל אשר יושט עליו. ואם ככה עשה להיות ציית דינא עמו קודם שהטית עליו דברי ברכתו לא ידעתי מאיזה מסילה ודרך יחול נדויו ח"ו".

הרב עזריאל דאיינה נותן לנו את תאריך תשובתו "יום ו' כ"ב מרחשון לתת להם פאר תחת אפר", ז.א. כשלש שנים לאחר שהתחיל הסכסוך. כל הזמן הזה נשלחה שאלה זו אל חכמים ופוסקים להביע דעתם בענין ורבנים מערים שונות נתחברו לשני הצדדים. אבל רוב רובם הסכימו עם המהרי"ף וסייעתו. הרב דאיינה מסיים אף הוא בהצעה שכל בעלי הסכסוך יעמדו לדין לפני חכמים ממוצעים לשני הצדדים, וגומר "לכן תנאי יהיו דברי אלה אם יסכימו חבירי ולא אשחית בעבור הארבעה (העשרה, נמחק) אלה הדברים".

בתשובה שניה*⁹³ שנכתבה כנראה באותו הזמן, מטיל הרב דאיינה חרם "שלא יקראו סרבן לכמר עמנואל נורצי". חרם זה יחול רק על בעלי בתים פשוטים ולא על תלמידי חכמים הרשאים לחלוק עליו:

צעקת ושועת עניים אשר היו להם שם מעט דמים אשר נשאר להם מהמהומות עולה עליו עד לרקיע". כמו כן היו מרגנים על די נורצי שהיה מתגאה ואומר: "הנה אני יושב בעירי בתוך בני עמי. לכל מי שיש טענה כנגדי יבא הנה ויתבעני לדין".

"אשר לי שמה כח ורשות ממלכותא דארעא לגזור גזרה באלה ומארה, הנני גזור על כל איש ואיש אשר לא יהא בר סמכא יושב בשבת תחכמוני, כי לבני סמיכי לא אומר קבלו דעתי שהם רשאים ולא אני — גזור אני עליהם בגזירת נח"ש אשר אין לו לחש שלא יקראו כמ"ר עמנואל מנורצי יצ"ו בכמר נח רפאל זלה"ה בשום קריאה בכתב או בעל פה סרבן או אלם מנודה או מותרם, יען כי לא הואיל הלך אחרי צו לצאת מעירו לב"ד ממוצע עם בעל ריבו כמר אברהם פינצי יצ"ו כאשר גזרו עליו האלופים הרבנים — — ועליו אין עדות נאמנה כי יהיה אלם מאויים להוציאו מכשרותו — — ואדרבה יש עדים כשרים ונאמנים מגידים עליו כי הוא ירא ה' בכל לבבו ובכל נפשו — — נאום הצעיר אנפין דמן חבריאי, וקטין חריץ שקי בין ספרייאי, הטרוד עזריאל יזי"א בכמהר"ר שלמה דאיינה זלה"ה, היום יום ... (נקרע הגליון) — כרועה עדר"ו ירעה וגו'. פר' ואכלו את חלב הארץ". מזה שמדגיש את המלה "עדרו" נראה שהיא פרט השנה ר"פ, כמו שעשה גם בתשובה הקודמת. משמע שתשובה זו נכתבה פחות משנה לפני התשובה שהבאנו לפני כן.

בתשובה השניה מדגיש הרב דאיינה שדי נורצי אינו בר נדוי מפני שהוא עומד וצווח שהוא ציית דינא ומוכן לעמוד לדין בפירארא "לפני הרבנים אשר שמה או בדרך ברירת הדיינים זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד". מכל התשובות הנמצאות בידינו אין אנו יודעים מה היה סופו של סכסוך זה. מעניין, שבספר "פחד יצחק"⁹⁴ מובאת תשובת של "הר"ר נתנאל בכמהר"ר אהרן יעקב סגרי זצ"ל" ובה מסופר שמהרי"ף וסייעתו נצחו לבסוף והעשיר די נורצי הוכרח לעמוד לדין לפני בי"ד ממוצע מחוץ לעירו. זו לשונו: "אלא שמחוייבין ללכת להציע טענותיהם לפני ב"ד ממוצע אשר יפסוק כיד ה' הטובה עליהם כפי הדין. וכן פסק מהר"י ליווא זצ"ל שבימים ההם היה איש גדול בפירארא, וז"ל ובזה יעשה כבודך דבר ישר בעיני הי"ת ואדם — — הפסק הג"ל הנו נדפס עם פסקי כמה גאוני הדור כמהר"ר אבסיר לו בינדיט כמהר"ר חייא כמהר"ר אנשיל לוי כמהר"ר משה ינודה כמהר"ר משה באסן כמהר"ר

94 להר"ר יצחק לאמפרונטי אות ע', בהוצאת "מקיצי נרדמים" ליק 1868, דף ע"ז ע"ב.

אברהם כהן מבולוניא כמהר"ר יהודה ממונדיא לו כמהר"ר ישראל איסרלאן כמהר"ר יחיאל טרבוט זלה"ה, אשר הכריחו בשנים קדמוניות את כמ"ר עמנואל נורצי לרדת לדין עם בע"ד כמ"ר אברהם פינצו ז"ל חוץ מק"ק פירארא וחוץ לעיר אשר תחת ממשלת השר והאדון שלו להיותו אמיד ופרנס בפירארא, והדין דין אמת וקצר המצע מהשתרע כולו טעמי וכלהו מילי מעלייתא דמתאמרן בפסקים ההם פן יסתמו טענות דבר פלוגתיה וכדי שיצא דין אמת לאמיתו כל הפסקים הללו הנם בדפוס יע"ש. הגם שמצאו מקום לחלוק בעלי המחלוקת עכ"ז לא עלתה בידם והוציאוהו בעל כרחו לדון לחוץ מעמד פירארא.

עוד נראה להוסיף שר' גדליה אבן יחיה⁹⁵ שחי כשבעים שנה אחר המאורע, מתארו באופן כללי והפרטים שנותן אינם מדויקים. מוכח משם שלא ידע כלל מקובץ התשובות שנדפס בויניציאה ומהתשובות הנוספות בסו"ס "דעת קדושים" הנ"ל. זו לשונו: "ר' יעקב פולק ר"י במלכות פוליאה והרב ר' אברהם מינצי ר"י בפדווה"^{95*}. קבלתי שהיה מעשה בבולוניא שיהודי היה שומר חנם מיהודי אחר מסך י"ב אלף זהב ויהי כי בא בעל הפקדון לקחת פקדונו המופקד התל בו ויבא התובע אל הרב מינץ הזה וסדר טענותיו, וכן חלקו, המנגד הלך אל רבנים אחרים והתחילו הפסקים באיטליה בין כל הדברים מחולקים קצתם נגד המפקיד וקצם נגד המופקד ויגיע הדבר עד מלכות פולק. ויכתב הרב ר' יעקב הנ"ל נגד הרב מינץ, עד שנתפשט הנגע ביניהם וכתבו מרורות זה נגד זה עם יותר ממאה רבנים לכל מערכה עד כי לפי הנשמע חרמו זה לזה. ונתאמת אצל חכמי איטליה שמתו בשנה ההיא שניהם ביום אחד". חכמים רבים הלכו בעקבות בעל "שלשלת הקבלה" וחזרו על טעויותיו מפני שגם הם לא ידעו על אודות השו"ת הנ"ל.

ראוי להדגיש שגם לאחר מאורע זה שהרגיז את מנוחתו של מהרי"ף לא זכה לישב בשלוה ולהרביץ תורה בישיבתו במנוחת הנפש

95 "שלשלת הקבלה", בדפוס ראשון דף ס"ד ע"ב וס"ה ע"א ובדפוס ווארשא תרס"ב ד' ל' ע"א. אביו של ר' גדליה היה תלמיד מובהק של מהר"י מינץ.

*95 ירש את מקום אביו רק לששה חדשים, כי הוכרח לברוח מחמת המלכות. כשכבשו הגרמנים את העיר קבל הראבי"ה את פניהם במתנה יפה בשם יהודי העיר. כשגרשו את הגרמנים היחה סכנה צפויה לו והוכרח לברוח.

כפי ששאף וקוה. בשנת רפ"ב נסתבך במחלוקת חדשה עם הרופא הנכבד שמואל⁹⁶, שהיה רופא כירורגי בחצר המלך. וזה דבר המאורע: בחורף שנת רפ"ב באו שני עדים לפני מהרי"ף ובית דינו והעידו כי הרופא שמואל זנה עם האשה קלארא אשת משה מקראקא. ע"פ עדותם אסר מהרי"ף את האשה לבעלה. הרופא והזוג הגישו תביעה אל הרשות כי המהרי"ף הוציא שם רע עליהם והבאיש ריחם בפני קהילתו על לא פשע בכפם. הם חבצו מהרשות להעניש קשה את מוציא הלעז. מהרי"ף הצטדק שלא הוציא מפיו את הדברים שהלשינו עליו. גם הקציץ והעסקן הידוע, ר' אברהם מביהם, שהיה סוכן בחצר המלך, השתדל בכל מאמציו שלא יאונה למהרי"ף כל רעה, אבל ללא הועיל. מתנגדיו מסרו את שמות הרבנים והדיינים שהיו באותו מעמד, הלא המה: הר"ר אשר, ר' מרדכי, ר' ברוך, ר' זישע, ר' הירץ, הרב הצעיר לעוועק ור' לעף(?). הם הוכרחו לאשר את האשמה ושר העיר שידלאוויצעקי, אשר לפניו הובא המשפט, הוציא פסק דין כי על המהרי"ף להשבע בביהכנ"ס ביום החמישי למאי שמעולם לא הוציא את השם-רע ואז לא יאבד את רכושו. כמו כן דרש שיוכרוז בביהכנ"ס כי כולם נקיים מכל עון וכל מי שיעיז לעבור על הדברים יענש ששים מארק⁹⁷. מהרי"ף דחה את הוצאת פסק הדין, ולא נודע אם נשבע או לא. משערים שמפני שהרופא היה תקיף מאד בהיותו רופא המלכה, הוכרח מהרי"ף לעזוב את קראקא*⁹⁷.

אין לנו שום ידיעות ברורות על חיי מהרי"ף אחר סכסוך זה. ישנם חכמים⁹⁸ שהחליטו בטעות שמהרי"ף נסע לארץ הקדושה מפני שבשנת רצ"ב מוצאים חכם בשם ר' יעקב פולק שנתן הסכמה על ספר "ברכת

96 עיין פ. ה. וועטשטיין במחברתו "לחולדות ישראל וחכמיו בפולין ע' 13.

97 פ. ה. וועטשטיין במאמרו "רבי יעקב פולק" ב"השלח" כרך ה' עמוד 542 הערה 2 כותב: "דין כזה, כי הנחבע ישבע ויהיה נאמן בשבועתו נגד שבועה עדים, הוא דבר נפלא מאד, אם כי יצא משר שלבו היה טוב לישראל ואם כי כנראה השתדל השר לצדד בזכותו ולהוציאו נקי בהשפטו".

*97 נמצא איפוא שהמהרי"ף הרביץ תורה בקראקא בערך שלשים שנה ולא כמו שכתב פ.ה. וועטשטיין בספרו "לקורות היהודים בפולין וביחוד בקראקא", שהוא ניהל ישיבתו הגדולה בקראקא "כחמש עשרה שנים או עוד יותר".

98 פרופ' מ. בלבן, פ. ה. וועטשטיין במקורות הנזכרים בהערות 96, 97, ועוד.

אברהם⁹⁹ בארץ תוגרמא וחותרם את עצמו "איש ירושלים". החתימה שם היא: "ר' יעקב ב"ר יצחק הלוי פולק איש ירושלים". מפני שלא נודע להם חכם אחר באותו הדור בשם זה שערך שהוא המהרי"ף. אמנם ב"שלשלת הקבלה" בכ"י מביא "הרב ר' יעקב פולק ראש ישיבה במלכות פולקיה" ואח"כ מציין גם: "הרב ר' יעקב פולק חכם ורופא במצרים". ציטטה זו מובא ב"מזכרת רבני איטליה" שבסו"ס "דעת קדושים" עמוד 10048.

ר' דוד גאנו, תלמידו של הרמ"א, אומר שהמהרי"ף נפטר בערך בשנת ר"צ¹⁰¹. הוא נודע אצל הספרדים בכנוי "אשכנזי" מפני שהרביץ זורה בפולין. בשו"ת "זרע אנשים"¹⁰² סימן מ"ו מביא תשובה מכ"י של בעל "ברכת אברהם" הנ"ל ושם כתוב: "בא מפולניא והגיד לי מהר"ר יהונתן אשכנזי יצ"ו איך בעיר בודנא (בודין) כשרצה לגרש את אשתו הראשונה והיו מסופקים אם יכתבו בגט יהונתן או יונתן והרב הגדול אשר שמעו הולך בכל המדינות ראש הגולה הגאון מהר"ר יעקב פולק זצ"ל אשכנזי צוה לראות שטר הכתובה וכו'". הרי אנו רואים שבעל "ברכת אברהם" כותב עליו "זצ"ל" ומכנהו "אשכנזי" כדי שלא להחליפו עם השני, שכנראה היה ספרדי מילדי ירושלים וחכם ורופא במצרים, והוא האריך ימים יותר מן הראשון^{102*}.

בענין מקום פטירתו וקבורתו רבו הטעויות והשבושים שיצאו מעטי סופרים ותיקים. שזח"ה החליט מתחילה שהמהרי"ף נפטר ונקבר בלובלין ואח"כ חזר בו¹⁰³. להיסטוריון ש. דובנוב ג"כ מחליט שנקבר בלובלין¹⁰⁴.

99 מאת ה"ר אברהם ב"ר שלמה טריוויס (צרפתי). באור על הלכות נטילת ידיים בפלפול, ונכללו בו יותר משלש מאות דינים עם מפתח. נדפס בויניציה ש"ב 40. ישנן בו עוד הסכמות מהר"ר יוסף קארו, הר"ר אהרן מטראני ועוד.

100 עיין "תולדות ר' יוסף התנא מצפת" להרב צבי הלוי איש הורוביץ ב"סיני" כרך ז' ע' ש"ב הערה ח', וכן ב"סיני" כרך י"א ע' קצ"ג והערה 31, ובכרך ד' ע' ש"ג.

101 "צמח דוד" ח"א שנת ר"ץ: "ונחבקש בישיבה של מעלה גם הוא סביב לשנת ר"ץ".

102 נדפס ע"י ר' דוד פרנקל, הוסיאטין תרס"ב⁸⁰.

*102 שם במאמרו של הרב הורוביץ הנזכר בהערה 100.

103 ב"ישורון" שנה חמישית ע' קנ"ג, וחזר בו ב"המגיד" שנת 1896 גליון 20-21.

ר' שלמה ברוך ניסנבוים בספרו "לקורות היהודים בלובלין" מביא את מצבת הגאון ר' יעקב הלוי ב"ר יהודה קופלמן, שנפטר בשנת ש"א, ומשער כי הוא הגאון מהרי"ף¹⁰⁵. החכם קאבאק ב"ישורון"¹⁰⁶ מיחס גם הוא את המצבה הזאת אל מהרי"ף. ב"עיר הצדק"¹⁰⁷ כותב מ. צונץ: "וגם לפי הנודע עתה נקבר (המהרי"ף) בעיר לובלין, ואולי לא רחוק הוא שנולד שמה". החכם א. א. הרכבי ב"חדשים וגם ישנים"¹⁰⁸ מעיר שהמהרי"ף ישב על כסא הרבנות בלובלין בין שנות ר"פ ור"ץ, וב"דור ישרים" לר"י כהן צדק מביא רמז למקומות מושבו של מהרי"ף ומשתמש בשמו "פולק" — "פו" ראשי תיבות פראג ואגפיה; "ל" ר"ת לובלין; "ק" ר"ת קראקא¹⁰⁹. הר"ר מרדכי ווייץ מקאליש כתב מאמר בשם "בן ארבעים לבניה"¹¹⁰ ושם הוא משתדל להראות שהמהרי"ף היה הרב הארבעים של לובלין ונפטר שם, אולם לא היה ר' יעקב קופלמן¹¹¹. אבל יש לתמוה, אם ברח מהרי"ף מקראקא מפני פסק הדין של הרשות הנ"ל איך יתישב בלובלין שהיא "קרובה כמהלך שני ימים"¹¹² ממקום שיצא משם וגם היתה תחת אותה רשות וכפופה אליה.

104 "דברי ימי ישראל" לש. דובנוב חלק י"ג ע' 56.

105 אמנם גם הוא מהסס להחליט בודאות, כי יש סתירה לזה מדברי "שם הגדולים" שמביא שאביו של המהרי"ף היה הר"ר יצחק הלוי וגם מדברי ה"צמח דוד" שהבאנו בהערה 101.

106 שנה חמישית ע' קנ"ג.

107 ע' 8.

108 ע' 9, וז"ל: "הועד (ועד הארצות) החל להתאסף שם (בלובלין) בין שנת ר"פ ושנת ר"צ (1520-1530), והוא הזמן שבו ישב הר"ר יעקב פולק, מיסד שיטת החלוקים, על כסא הרבנות בלובלין".

109 דובנוב מחליט שהמהרי"ף עבר מלובלין לקראקא, ומצד שני עוברים גרץ ושפ"ר בשתיקה על ישיבתו בקראקא. ר' יוסף כהן צדק ב"דור ישרים" ע' 6 מרחיק ללכת באמרו שהמהרי"ף היה אחיו של תלמידו ר' שלום שכנא בלובלין. ודבר זה טעות בידו, שהרי בשו"ת הרמ"א סימן כ"ה מזכיר ר' ישראל את אביו ר' שכנא ואת רבו של אביו הר"ר יעקב פולק ואינו כותב שהיה דודו.

110 בטאגעבלאט בווארשא בערך בשנת תר"ץ (ביום א' בשבוע).

111 הרב צבי הלוי איש הורוביץ מראה שהיו ארבעה חכמים בשם ר' יעקב וחכמים רבים ערכבו אותם וכתוצאה התקשו בזהוי המהרי"ף. עיין "אוצר החיים" ספר חמישי ע' 77 ו"סיני" כרך ז' ע' שי"ב הערה ח'.

לאמיתו של דבר אין לנו שום ידיעות ברורות בענין זה ויתר ימי חייו של האדם הגדול הזה לוטים בערפל. לא ידוע מה קרה לו בסוף שנות חייו ואיפה מנוחתו כבוד. אמנם ברור שאילו המשיך מהרי"ף לדור ולהרביץ תורה בקראקא וגם נפטר שם לא היה הדבר באפשרות שלא ישאר זכר מפעולותיו במשך שנים אלה ושתעלמנה עקבותיו ומקום קבורתו לא יהיה ידוע.

לבסוף ברצוני להציע בתור השערה, שכשנאלץ מהרי"ף לברוח מקראקא עזב לגמרי את ארץ פולין והתישב בבודון בירת הונגריה. השערתי מבוססת על תשובת בעל "ברכת אברהם" שהבאתי לעיל. ארשה לעצמי לצטטה ביתר אריכות: "בא מפולניא והגיד לי מהר"ר יונתן אשכנזי יצ"ו איך בעיר בודנא (בודון)*¹¹² כשרצה לגרש את אשתו הראשונה והיו מסופקים אם יכתבו בגט יהונתן (בה"א) או יונתן והרב הגדול אשר שמעו הולך בכל המדינות, ראש הגולה הגאון מהר"ר יעקב פולק ז"ל אשכנזי צוה לראות שטר הכתובה ומצאו שם כתוב יונתן וצוה לכתוב בגט יונתן כמו שנכתב בכתובה. ונתבטל אז הענין ולא גרש. ואח"כ הלך מהר"ר יהונתן יצ"ו בעיר שערפורג והיה שם זקן ורב בקי וגדול ושמו מהר"ר יצחק ז"ל, ורצה מהר"ר יהונתן יצ"ו לשלוח משם גט לאשתו, וגם מהר"ר יצחק הנ"ל הסכים לכתוב בגט יונתן כמו שהיה כתוב בשטר הכתובה. והיתה סבה שלא לשלח גם אז גט לאשתו בהיות אשתו קרובת הנשיא ר' עקיבא¹¹³ וע"י הנשיא הוצרך לחזור לאשתו לבודנא, ואחר ימים רבים סוף סוף גרש אותה בבודנא וסדר הגט הרב הזקן מהר"ר יוסף זלמינא*¹¹³. וגם הוא צוה לכתוב בגט יונתן כמו שהיה כתוב בכתובה אעפ"י שהעולם קראוהו רבי יהונתן".

נראה איפוא שהמהרי"ף היה בבודון כשהר"ר יהונתן רצה לגרש את אשתו בראשונה, אבל "לאחר ימים רבים" שסוף סוף גרש אותה

112 לשון "מעלות היוחסין" להר"ר אפרים זלמן מרגליות.

*112 עיין שו"ת הרמ"א, הוצאת הרב ד"ר אשר זיו, סימן פ"ב הערה 3.

113 עי' "טיב גיטין" מאת הגמ"ר אפרים זלמן מרגלית, מערכת אנשים אות ע', אצל שם עקיבא, מה שכתב על הנשיא.

*113 עיין שו"ת הרמ"א הנ"ל סימן נ"ז הערה 20. היה רב בבודון ומפורסם לבעל הוראה מובהק ומחמיר בעניני גיטין.